

AVARAKLARDA HALK İNANÇLARI

Dr. Yaşar KALAFAT

Avarak Türkleri Azerbaycan'ın Arus, Karacadağ, Erstle, Öncelekala, Kalacık, Ocakkent, Gazarkent, Güllüdaş gibi Dede Korkut bölgesi köylerinde yaşayan Oğuz Türklerinden Şit-Caferi İslam inancına mensup bir halktır. Bu yazıda onların kültürel tanımları halk inançları ağırlıklı olmak üzere yapılmış ve daha ziyade Avarakların, şölen ve törenlerine doğum, evlilik, ölüm içertikli inanç ve uygulamalarına yer verilmiştir. Açıklamalar yapılırken bulgular Türk kültürü diğer halklardaki benzerleri ile karşılaştırılmış ve bunların Türk kültürünün kaynak eserlerindeki yerlerine işaret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İlk Yaş Toyu, Süt Hakkı, Bekâret Kemer, Helva.

Folklore Of Avaraks

Avarak Turks are Şit-Caferi folk from Oğuz Turks that live in Azerbaijan villages of Dede Korkut region such as Arus, Karacadağ, Erstle, Öncelekala, Kalacık, Ocakkent, Gazarkent, Güllüdaş. This article makes their cultural identification by means of folklore and includes the beliefs and practices of feast, celebration, birth, marriage, death. While explanation is made, evidence is being compared with other Turkish cultured folks and it is being stressed their place in source works of Turkish culture.

Key words: İlk Yaş Toyu, Süt Hakkı, Virginity Belt, Hawla.

Avaraklar Avarlar olmayıp anadilleri Türkçe olan Oğuz tifesinden Şit Müslüman inançlı bir halktır. Ağırlıklı olarak Dede Korkut'un maddi izlerini de taşıyan Yardımlı'da yaşarlar. Avarak adı daha ziyade mahalli bir isim olarak bilinir. Yardımlı kelimesinin etimolojisi Dede Korkut'ta geçen Erdemli kelimesinden hareketle yapılmaktadır. Araştırmacı Gıyaseddin Gaybullayev ise, Yardımlı toponomisini Peçenek Türklerinde ismi geçen **Ertimli** tayfası ile

ilişkilendirmektedir. Yapılan bazı araştırmalar gerek kuzey ve gerekse de güney Azerbaycan'dan Yadımlılar/Avaraklar aynı toplumun parçalarıdır. Bölge iskâna açıldığından beri Türklere yurtluk yapmaktadır. Bölgeye Şahseven Türkerinden Mileliler, Tekleliler gibi tayfalarda geçmişte yerleşmişlerdir. Bu bölgedeki Arus, Karacadağ, Ersile, Öncekala, Kalacık, Ocakent, Gazanköşk /Kazanköşk Guludaş gibi köy ve kasabalar Dede Korkut yer adı hatıralarıdır. Honuba, Pankü, Avun, Avur, Sarıkaya, Kızılkaya gibi yer adları keza Türk dönemlerine çağırım yapmaktadırlar. Avaraklar bölgede yaşayan Türk halklardan birisi Karacadağ'ın yamacındaki eski Avarak şehrinin sakinleridirler.

Avarak şehrinin ilk Türk sakinlerinden günümüze şehrin tarihi harabele-ri ve günümüz Türkçesinde hala varlığını sürdüren maniler kalmıştır.

Oğlan derki;

*Nenem mene sakız aldı
Nenem mene saç kız aldı
Saf-çürük edip hamısını/hepsini seçip
Axır/sonunda mene saf kız aldı*

Kız derki;

*Gül yarayar/yakaşır gül ninene
Göz-kulak ol sen ninene
Get/git kurban ol sen nenene¹*

Avaraklar'da uşak olanda/çocuk dünyaya gelince, 3-4 gün geçtikten sonra ona isim konur. İlk çocuk ise ailede büyük bir merasim yapılır. Çok geç doğan erkek çocuğu için muhakkak bir merasim yapılır ve kurban kesilir. Herkesin davet edildiği bir yemek verilir ve bu yemekte pilav-kavurma mutlaka olur².

Avaraklar'da ebeye **ebe** veya **mamaca** denilir. Ebeyi o hayatta iken ve öldükten sonra dünyaya getirdiği bebekler büyüğünce ziyaret ederler. Kurban ve ramazan bayramlarında ziyaretine gider, elini öperler³.

Avaraklar'da baba tarafından bütün yaşlı kadınlara "**bibi**" denir. Anne tarafından akraba olan bütün yaşlı kadınların hepsi haladır, baba tarafı erkekleri emi, anne tarafı akrabaları ise dayıdırlar⁴.

Avaraklar'da, ilk saç bir yaşında kesilir ve birinci yaş veya **ilk yaş toyu** yapılır. Anneler bu saçı saklar veya bastırarlar/toprağa gömerler. Bu saç yandırılmaz/yakılmaz. **Saç** kesilmesi yaş gününden 1 gün sonra olur. Hanımla-

¹ Kaynak kışı; Getibe Vakıfı Guluveya, Bakü Elyazmalarında Eski Türk Dilleri Uzmanı.

² Kaynak kışı; a.g.ş.

³ Kaynak kışı; a.g.ş.

⁴ Kaynak kışı; a.g.ş.

rin da saçı yakılmaz. Saçı yakılan hanımın başının ağrıyacağına inanılır. Bir şekilde dökülen saç toplanırken düğümlemez, sarılır. Saça düğüm atmak büyü olarak bilinir ve kimse büyülenmek istenmez.

Avaraklar'da çocuğa adını dedesi koyar veya itibarlı bir kimseye koydurur. Ad konulunca ismi 3 defa tekrarlanır ve isimler İslami kaynaklardan seçilir. Çocuğun gelecekte ne olacağını eşinin/kadının sonunun gömüleceği yerin belirleyeceğine inanılır. Buna bu parça okulun, caminin devlet daresinin, kışlanın uygun bir yerine duvar dibine gömülür⁵.

Avaraklar'da dil geç açılan konuşmaya geç başlayan çocuğa bir **elek** götürülür. Annesi bu elek ile 7 kapı dolandırılır. Kapıların/evlerin birinden un, birinden nohut, birinden yağ gibi toplar. Bunları veren her aile aynı zamanda çocuğun konuşabilmesi için dua eder. Bunlarla yapılan yemek çocuğa tattırılır. Böylece çocuğun konuşabileceğine inanılır. Bu uygulama dışı geç çıkan çocuk için de yapılır. Daha sonra fasulye, nohut, mısır gibi 7 cins kuru yiyecekten **hedik** yapılır ve evvelce dolaşmış olunan 7 kapıya bundan dağıtılır⁶.

Avarak sünnetlerinde de kırvelik olmakta ve kırvenin kızı alınmamaktadır. Kırvenin annesi anne ve babası da baba sayılır. Avaraklar eskiden Sünni Müslüman'a kuyruklu Müslüman derler ve kız alıp vermezlerdi. Ancak şimdilerde evlilik olmaktadır. Avaraklar Talışlara kız verirler. Azerbaycan Talışlarının hepsi Şii inançlı Müslümanlardır. Güney Azerbaycan'ın Alar kenti/köyü hariç hepsi Şii inançlıdır. İran ve Afganistan Allarları arasında Kürtler olmadığından **Alarlar** da Kürtçe bilmezler⁷.

Avaraklar'da da **başlık parası** ve **süt hakkı** uygulaması vardır. Kız kaçırma uygulaması da vardır. Evlenmekte olan çiftlerden daha toyda iken kız kaçırıldığı çok olur. **Kan davası** ise çok az olur. Avaraklar'da sosyal yapılanma nesiller veya sülaleler olarak şekillenmiştir. Bunların arasında ciddi iddialaşmalar olur. **Çebili, Mustafalı, Sultanlı** gibi büyük sülaleler daimi çekişme halindedirler. Mesela **Çebili**'nin toyunda Sultanlıdan bir kimse oynayamaz, Çebili buna mani olur. Sultanlıdan yardım da almaz, bir tür ağalık vardır⁸.

Avaraklar'da da diğer Türk kültürlü halklarda olduğu gibi gelinin **bekâret kemerini** erkek kardeşi veya onun yerini alabilen amca veya dayıoğlu bağlar⁹. Erkek kardeşin Türk kültür coğrafyasında yeri çok önemlidir. Alleyi ilgilendiren ve erkeklerin alanına giren konularda kararları baba ile birlikte alır. O yokken ona vekâlet eder, yetki ve sorumlulukları üstlenir. Kardeş/Kardeş baba yarısıdır, denir. Anadolu'dan bir manide;

⁵ Kaynak kıstı: a.g.ş.

⁶ Kaynak kıstı: a.g.ş.

⁷ Kaynak kıstı: a.g.ş.

⁸ Kaynak kıstı: a.g.ş.

⁹ Kaynak kıstı: a.g.ş.

"Ağlasam yaşım gelir
 Maniye hoşum gelir
 Çuksam kapıya baksam
 Belki kardaşım gelir"¹⁰ denir.

Avaraklar'da bir babanın ölmesi halinde onun oğlu bulunduğu yerden çıkıp gelmeden o baba defnedilmez, oğlun gelmesi muhakkak beklenilir, defin daha sonra yapılır. Ölünün 3'ü, 7'si ve 40'ı yapılır. Kırk gün her Cuma ölünün ruhuna helva yapılır. Ölüm olmasa da cumaları helva yapılır. Rüyasında bir mevtasını gören Avarak pilav ve helva hazırlar, dağıtır; ancak bir parçasını saklar. Böyle hallerde pişirilip dağıtılan hiçbir şey değil, sadece **helvanın** öbür dünyada ona hayrının dokunacağı inancı vardır. Nitekim ölen birisinin ismi anılır ise, onun ruhuna helva çalınır/kavrulur/pişirilir¹¹.

Avaraklar'da ilk elçiliğe "**He alma**" denir, sonra "**Yüzük Takma**" yapılır. Bunun diğer adı "**Küçük Nişan**"dır. Evlilikle ilgili merasimler; **Büyük Nişan, Patlar/Giysi Kesme, kız toyu** şeklinde devam eder.

Avaraklar'da da gelinin ayakkabısının altına genç kızların isimlerini yazarak veya gelin bekâr arkadaşlarının ismini söyleyerek yol boyu pırlanç atarak onların kısmetini açabileceği inancı vardır¹².

Avaraklar hakkında daha geniş bilgi istenilmesi halinde Mehdi Hasan-ava'nın **Yâda Düşen Yardımlı**, Bakû, 1995, isimli eserine bakılabilir.

¹⁰ Halkbilimci Müjgan Üçer'in arşivinden temin edilmiştir.

¹¹ Kaynak kişi; a.g.ş.

¹² Kaynak kişi; a.g.ş.